

بررسی تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر (مورد مطالعه: شهرستان نیکشهر)

محمد کریم رئیسی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

محمود محمدی - استادیار گروه علوم اقتصادی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۲ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۵ اردیبهشت ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: یکی از راهبردهای توسعه جامعه عشایری، یکجانشینی است که عمدتاً با هدف توسعه و عمران جامعه عشایری و با هدف محرومیت زدایی و خدمات رسانی بهتر به این جامعه انجام می‌گیرد. در این راستا، پیش‌بینی می‌شود که با اسکان عشایر و تغییر شرایط زندگی از کوچ‌نشینی به یکجانشینی تغییر یافته و تحولات اقتصادی صورت گیرد. **هدف پژوهش:** هدف تحقیق حاضر، شناسایی راهکارهای گردشگری پایدار در راستای توسعه اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی در قلمرو کوچ‌نشینان شهرستان قوچان، می‌باشد.

روش‌شناسی تحقیق: هدف پژوهش حاضر؛ بررسی تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر در شهرستان نیکشهر، است تا تاثیر یکجانشینی در وضعیت اقتصادی خانوارهای اسکان یافته با اسکان نیافته بررسی و مشخص شود کدام یک از طوایف عشایر شهرستان نیکشهر پس از یکجانشینی بیشترین تاثیر اقتصادی را پذیرفته است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: این پژوهش در قلمرو کوچ‌نشینان شهرستان نیکشهر مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها و بحث: نتایج آزمون تی گروه‌های همبسته نشان داد میانگین گویه‌های اقتصادی: (تولید صنایع دستی، تولید بند، تولید لبنیات، تولید پروتئین، فروش پروتئین، گرایش به دامداری، فروش گیاهان دارویی، هزینه درمانی دام) در گروه اسکان یافته عشایر نسبت به گروه اسکان نیافته عشایر بسیار کمتر است و در گویه‌های (اشتغال افراد، درآمد خانوار، پس انداز، مالکیت زمین زراعی و مسکن، درآمد کشاورزی، هزینه تحصیل فرزندان، هزینه درمانی افراد، هزینه امکانات رفاهی، هزینه مسکن، هزینه خرید مواد غذایی، هزینه وسیله نقلیه سبک و سنگین، ماشین‌آلات کشاورزی و در نهایت فعالیت صنعتی)، میانگین‌شان در گروه‌های اسکان یافته بیشتر از گروه‌های اسکان نیافته است. در ادامه نتایج رگرسیون نشان داد، ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (تحولات اقتصادی) به وسیله متغیر مستقل (یکجانشینی) تبیین شده است. همچنین نتایج تحلیل مسیر نیز نشان داد شاخص درآمد با مقدار اثر مستقیم ۰/۰۵۹ و اثر غیرمستقیم ۰/۱۳۴، بیشترین میزان تاثیر را از یکجانشینی به خود اختصاص داده است. در نهایت نتایج نشان داد در بین طوایف شهرستان نیکشهر؛ طایفه چاکرزه‌هی با مقدار میانگین ۳/۷۸، بیشترین میزان تحولات اقتصادی را در رابطه با یکجانشینی به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج: وضعیت اقتصادی خانوارهای اسکان یافته با اسکان نیافته بسیار متفاوت است. در واقع یکجانشینی، تحولات اقتصادی زیادی برای خانوارهای عشایر ایجاد کرده است.

کلیدواژه‌ها: تحولات اقتصادی، یکجانشینی، عشایر، شهرستان نیکشهر.

مقدمه

انسان در طول تاریخ، سه نظام اجتماعی با اوضاع و شرایط اقتصادی، فرهنگی و سیاسی گوناگون را تجربه کرده است و به سبب توانایی محدود نظام قبلی در رفع نیازها و ارضاء خواسته‌های بشر، نظام اجتماعی جدید پا گرفته است (شاطری و حجب‌پور، ۱۳۸۰: ۱۸). تغییر و تحول همیشه همراه جوامع بشری بوده و بعد از انقلاب صنعتی به دلیل گسترش فناوری این تغییرات سرعت بیشتری به خود گرفته است. جوامع عشایری که در طول تاریخ نقش بسیاری مهمی را بر عهده داشته‌اند، امروزه به دلایل متعدد، تغییرات عمیقی را در ابعاد مختلف زندگی خود تجربه کرده و از نقش و اهمیت دیروزین آن کاسته شده است (طهماسبی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۵). کوچ‌نشینی به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از بافت اجتماعی و اقتصادی ایران برای بیش از ۳۰۰۰ سال رواج داشته است (Potts, 2014: 39). جامعه عشایر ایران همراه با جوامع شهری و روستایی، در طول تاریخ، نمود شیوه‌های مختلف زندگی در کشور را تشکیل داده و هر کدام در شرایط مختلف زمانی و مکانی، نقش ویژه‌ای را در حیات اجتماعی کشور ایفا نموده‌اند (حاجتی، ۱۳۷۴: ۵۸) و از آغاز انقلاب صنعتی نیز، فناوری به تدریج کلیه ابعاد زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع را تحت تاثیر قرار داده به گونه‌ای که با توسعه ماشین، به تدریج جابجایی مراکز تولید و شیوه زندگی پدید آمد و شهرنشینی بر روستائیشینی و کوچ‌نشینی در بسیاری از کشورها از جمله ایران غلبه یافت (لطفعلی‌پور و صابریان، ۱۳۸۲: ۱۳۶) و با ورود نظام سرمایه‌داری، به عنوان نظامی برخاسته از جامعه شهری به کشورهای جهان سوم از جمله ایران، ساختار اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی جوامع روستایی و عشایری کمتر امکان انطباق با این نظام نوین را پیدا نمود (شاطری مفید و صادقی، ۱۳۹۱: ۲۵). بر این اساس، امروزه که جامعه جهانی به لحاظ پیچیدگی پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی با سرعت غیر قابل‌کنترلی در مسیر تکامل خود قرار دارد و هر روز تغییر و تحولات گوناگونی در جوامع بشری رخ می‌دهد، واقعیت این است که جامعه عشایری نمی‌تواند از روند تغییرات دور ماند به زندگی خود ادامه دهد (شکور و رضایی، ۱۳۸۹: ۱۲۵). بنابراین متاثر از جریان تغییر و تحولات اجتماعی و اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، عشایر دستخوش دگرگونی‌هایی شده است (یاسوری، ۱۳۹۱: ۶۵).

بر این اساس، نوع برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در ارتباط با جامعه عشایر می‌تواند بر ساختار اجتماعی و یا نقش آنها در اقتصاد ملی تاثیرگذار باشد. یکی از سیاست‌های قابل توجه در ارتباط با این جامعه، سیاست اسکان عشایر بوده که در نتیجه آن، ۹۷۲ کانون عشایری در مناطق مختلف کشور شکل گرفته است، از این تعداد ۷۲۸ کانون خودجوش و ۲۴۴ کانون هدایتی بوده است (سازمان امور عشایر ایران، ۱۳۸۵). در این راستا، یکجانشینی و به عبارت دیگر، اسکان یافتن عشایر تحولات متعددی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی مناطق می-گذارد، که از مهمترین آنها میزان اثرات اقتصادی حاصل از آن می‌باشد.

تاکنون در خصوص ارزیابی تحولات اقتصادی یکجانشینی در بین عشایر به طور اعم تحقیقات گوناگون انجام شده که نتایج پاره‌ای از آنها در ادامه مطرح شده است: فرجی و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی تحت عنوان، بررسی اثرات اقتصادی اسکان عشایر ایلشهر شهرستان دشتستان استان بوشهر، به این نتایج دست یافتند، اسکان در بعد اقتصادی سبب کم شدن تعداد دام‌ها، تغییر منبع درآمد از دامداری به کشاورزی، اشتغال، پس‌انداز بیشتر ساکنان و تا حدودی سبب بهبودی شرایط اقتصادی گردیده است، و همچنین هزینه‌های خانوارها در مقایسه با زمان قبل از اسکان بسیار افزایش یافته است. نوروزی و محمودیان (۱۳۹۴)، در پژوهشی تحت عنوان، بررسی تطبیقی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر اسکان یافته و اسکان نیافته (مطالعه موردی: شهرستان کوهرنگ)، به این نتایج دست یافتند، تفاوت قابل توجهی بین دو گروه در شاخص‌های اجتماعی مانند مشارکت، آموزش، امنیت اجتماعی، بهداشت و درمان است. با این وجود به لحاظ شاخص‌های اقتصادی از جمله درآمد، مالکیت، اشتغال، میزان تولید و ... تقریباً مشابه هم‌دیگر هستند و تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین دو گروه وجود ندارد. فرج‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان، بررسی و تحلیل آثار و پیامدهای اسکان عشایر بر تخریب مراتع، به این نتایج دست یافتند، اسکان در اطراقگاه‌های فصلی خطر زیست محیطی را افزایش داده است، همچنین به رغم بهبود نسبی در برخورداری از خدمات در کانون‌های اسکان، یکجانشین شدن جوامع کوچ‌پرو به دلیل محدود شدت شعاع چرای دام، افزایش زمان اقامت دام در مرتع، چرای زودرس و غیره تخریب و فرسایش مراتع پیرامون سکونتگاه‌ها را در پی داشته است. شیری و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان، اسکان عشایر و تغییر قشر بندگی اجتماعی در ایران عصر رضاشاه، به این نتایج دست یافتند، حکومت، استراتژی اسکان و خلع سلاح عشایر با زور و خشونت، متحدالشکل کردن لباس عشایر، همراه کردن روشفکران در سیاست‌های کنترل عشایر، پرداخت مزایا به عشایر برای اسکان، معافیت عشایر از مالیات غنم و احشام، معافیت عشایر اسکان یافته از مالیات مزروعی، ارائه تسهیلات به عشایر برای تکثیر اغنان و احشام و آموزش اصول کشاورزی به عشایر را در نظر گرفت که منجر به افزایش جمعیت روستائیشینی، تنوع یافتن اقشار روستایی و گسترش مالکان نیمه فئودال شد. بیگم تقوی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان، تبیین اثرگذاری تحولات اقتصادی بر فضاهای معیشتی (کشاورزی و دامداری) مسکن روستایی قزوین، به این

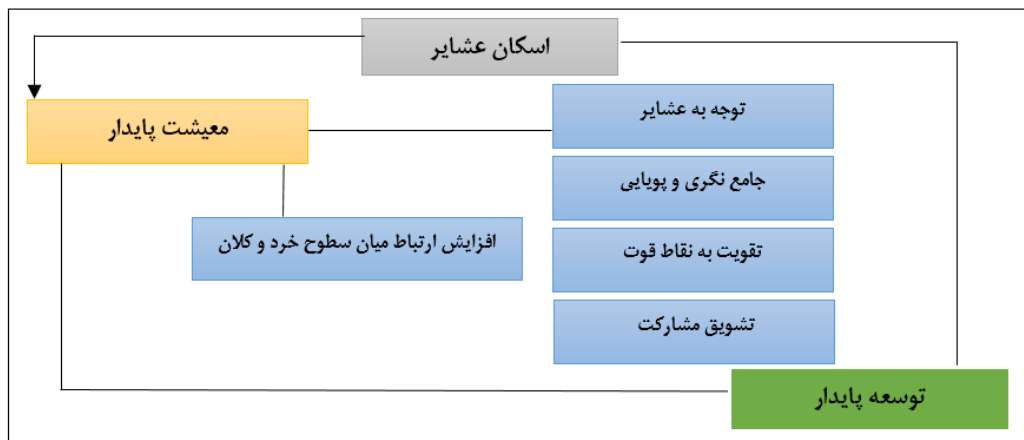
نتایج دست یافتند، فرایند تحولات اقتصادی توانسته است تنها باعث بهبود فضاهای زیستی و افزایش امکانات و تسهیلات آسایشی روستانشینان گردد، ولی فضاهای تولیدی معیشتی در مسکن روستایی به عنوان حلقه‌ای از نظام تولید، در طی این سال‌ها مغفول مانده است و در سازمان‌دهی فضای مسکن روستایی در حوزه معیشتی، تنها به فضاهای مانند انبار و طویله اشاره شده است، در حالی که عرصه در مسکن روستایی، باغ، باغچه و زمین زراعی را شامل می‌شود که مهمترین بخش خانه روستایی به حساب می‌آید. این امر سبب شده کالبد سکونتگاه‌های روستایی به واسطه تغییر در الگوهای رفتاری معیشتی ساکنین، به سمت مسکن شبه شهری و اقتصاد روستای از یک اقتصاد تولیدی به سمت اقتصاد مصرفی حرکت نماید. امیرانتخابی و اقبالی (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان، تحلیل سطوح توسعه یافتگی سکونتگاه‌های روستایی با منشاء عشایر کوچنده (مطالعه موردی: شهرستان کرمی)، به این نتایج دست یافتند، تفاوت زیادی بین نواحی روستایی از لحاظ سطح توسعه، نشانگر این است که امکانات و خدمات در بین نواحی روستایی عادلانه توزیع نشده است. مقصودی و داودی (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان، پیامدهای اسکان عشایر ایل بختیاری در استان خوزستان (مورد مطالعه: شهرک شهید قلی پور شوشتر)، به این نتایج دست یافتند، متغیر گرایش جهان‌شهری، متغیر میزان دسترسی به خدمات رفاهی، تعداد اعضای خانواده، مشارکت اجتماعی، سن و میزان اراضی کشاورزی هشت متغیر تاثیرگذار بر اسکان عشایر بختیاری در شهرک قلی پور بوده است، و همچنین متغیرهای میزان دسترسی به خدمات رفاهی و تعداد اعضای خانواده نشان از تاثیر منفی بر تمایل به اسکان دارد. کهیانی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان، واکاوی و تحلیل مشخصه‌های اجتماعی-اقتصادی عشایر استان خوزستان، به این نتایج دست یافتند، توسعه فعالیت‌های زارعی، توسعه سایر صنایع دستی و سایر فعالیت‌های غیروابسته به دام می‌تواند به عنوان منابع معیشت جایگزین نقش مهمی ایفا نمایند. خدروی غریب‌وند و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان، تغییرات جمعیتی و تحولات معیشتی بهره‌برداران مرتعی در ایران با تاکید بر قلمرو عشایری، بازفت، استان چهارمحال و بختیاری، به این نتایج دست یافتند، عدم تعادل بین انسان، دام و مرتع و کاهش سهم محصولات دامی از چالش‌های عمده مدیریت پایدار مرتع در ایران می‌باشند. واسا (۲۰۰۱)، در پژوهشی به بررسی تجربه اسکان در نیجریه و اتیوپی، پرداخته است. نتایج نشان داد اسکان عشایر در نیجریه و اتیوپی باعث ایجاد تفاوت و شکاف در شیوه‌های تربیتی و سنتی و بی‌ارزش نگاشتن فرهنگ بومی شده است. لارسن (۲۰۰۳)، در پژوهشی به بررسی تجربه اسکان عشایر در کنیا، پرداخته است. نتایج نشان داد در زمان وقوع خشک‌سالی، سوءتغذیه کودکان اسکان یافته تقریباً سه برابر بیش از کودکان عشایری و کوچ‌چنده است و اسکان تجربه موفق‌تری نبوده است. جارمیلا (۲۰۱۱)، در پژوهشی به بررسی بی‌حرکی عشایر تبتی در چین: اجرای پروژه اسکان عشایر در منطقه آمد و تبتی. استان‌های چین‌های و سیچوان، پرداخته است. نتایج نشان داد اسکان عشایر در تبت چین با هدف حفاظت از محیط‌زیست، جلوگیری از تخریب چراگاه‌ها، بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانوارهای عشایری و کنترل سیاسی آنها به اجرا درآمده است. لکن خانوارهای عشایری به دلایلی از قبیل دوری از مناطق قشلاقی و نبود فضای کافی برای حفظ دام، از خانه‌هایی که دولت در محله‌ای مورد نظر برای آنها ساخته راضی نبوده و برخی از آنها مخفیانه اقدام به فروش این خانه‌ها کرده‌اند. این خانه‌های جدید هر چند دسترسی به جاده را آسان می‌کرد اما بسیاری از خانوارهای اسکان یافته مقررات شهرک‌های سکونت را نادیده گرفتند و مشکلاتی را برای دولت به وود آوردند.

اسکان عشایر آغازی برای یک تحول بنیادین در ساختار اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه عشایر به حساب می‌آید و در این زمینه، می‌توان برای جامعه عشایر به ویژه در حوزه اسکان عشایر دیدگاه‌های گوناگون را در نظر گرفت (رضایی، ۱۳۹۸: ۵). در ادامه این مبحث و در خصوص دیدگاه‌ها و نظریه‌های مرتبط لازم به ذکر است که گروهی از نظریه‌پردازان اسکان عشایر را متناسب با مقتضیات فعلی و آتی جامعه عشایر می‌دانند؛ گروهی تداوم شیوه معیشت سنتی و گروهی با طرح موضوع رهم‌گردانی حالتی بینابین را مطرح می‌نمایند (صدیایی، ۱۳۸۹: ۱۴۲). عده‌ای از اندیشمندان که موافق با تداوم و استمرار کوچ‌نشینی‌اند، نگهداری بخش عمده‌ای از دام کشور توسط عشایر و نقشی که عشایر در زمینه تولید پروتئین کشور ایفا می‌کنند را بزرگ‌ترین دلیل بر اهمیت و تداوم این شکل از نظام معیشتی می‌دانند. علاوه بر این عشایر بزرگ‌ترین تولیدکننده دامدار کشور هستند و به دلیل استفاده از منابع تجدیدشونده، کمترین بار اقتصادی را نسبت به سایر بخش‌های تولیدی بر دولت تحمیل می‌کنند (نوروزی و محمودیان، ۱۳۹۴: ۲۰). لذا از دست دادن این قشر پرتلاش، ضربه‌ای بزرگ به دامداری کشور و منابع طبیعی تجدیدشونده خواهد زد. مخالفان با تداوم و استمرار کوچ‌نشینی معتقدند امروزه کاهش تدریجی جمعیت کوچ‌نشین و تنگ‌تر شدن عرصه بر معیشت مبتنی بر دامداری سنتی از یکسو و طوفان تحولات عمیق و فراگیر جوامع بشری در زمینه‌های علمی، فرهنگی و ارتباطات از سوی دیگر، تداوم این نوع معیشت را بیش از پیش غیرمنطقی، غیرانسانی و ناممکن ساخته است و بی‌تردید جامعه متحول امروز که از انفجار تولید، انقلاب اطلاعات و دنیای فرا صنعتی سخن می‌گوید، عضوی فلج و ناهمگون را در بلندمدت بر پیکر خود تحمل نخواهد کرد (همان منبع: ۲۱). پس استدلال می‌کنند که از نظر سیر تکاملی اجتماع، جماعت‌های عشایری در مرحله گذر به یکجانشینی هستند و باید با اقداماتی که منجر به اسکان می‌شود این دوره گذار و تبعات ناشی از آن را کوتاه‌تر و به حداقل رساند. موافقان امر اسکان عشایر معتقدند از طرفی عشایر به‌عنوان

عضوی از این جامعه به خدمات مختلف رفاهی در زمینه‌های گوناگون نیازمندند و از طرف دیگر عدم تعادل بین دام‌های عشایر با مراتع کشور، تخریب و فرسایش شدید منابع عظیم اصلی تولیدی کشور، یعنی آب و خاک را به دنبال دارد (صالحی، ۱۳۸۳: ۲۲). به لحاظ دیدگاه‌های توسعه در سطح جهانی نیز با انقلاب صنعتی، دگرگونی‌های بنیادی در نقاط مختلف دنیا رخ داده است و با رهیافت‌های نظری متنوعی عملی گردید. یکی از این رهیافت‌ها «مکتب نوسازی» است. از طریق رضاخان که منادی مدرنیته ساختن کشور بود، فرایند نوسازی در کشور با رویکرد «نوسازی برون‌زا» و یا «از بالا» انجام پذیرفت (میرفردی و امان‌اللهی، ۱۳۸۳: ۱۶۳). در دیدگاه نوسازی، مهم‌ترین ویژگی حرکت از سادگی و رسیدن به پیچیدگی است (ریاحی همکاران، ۱۳۹۲: ۹۸). بر این اساس تلاش در جهت اسکان عشایر از آنجایی که آن‌ها را به سمت زندگی یکجانشینی ترغیب می‌نماید، اقدامی در جهت توسعه این جامعه تلقی می‌گردد (توکلی، ۱۳۸۳: ۴۴۴). این دیدگاه بیش از هر دیدگاه دیگری بر اسکان عشایر کشور تأثیر گذاشته و همواره از زمان پهلوی اول تاکنون با شدت و ضعف بدان توجه شده است (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶ و رضایی، ۱۳۹۱: ۱۲). «مکتب وابستگی» که پایه‌های آن در جهان سوم قرار داشت، بر عوامل بیرونی توسعه‌نیافتگی نظیر استعمار و وابستگی سیاسی، اقتصادی به کشورهای مرکز تأکید می‌کرد. رویکرد صاحب‌نظران این مکتب نیز در قبال توسعه عشایر علیرغم تفاوت‌های مبنایی و ایدئولوژیک، گرایش به اسکان بوده است. چراکه از دید تفکرات نئومارکسیستی جوامع کوچنده امکان کنترل، برنامه‌ریزی متمرکز و بسیج همه نیروهای داخلی را در جهت توسعه ملی فراهم نمی‌آورند. لذا بر اساس راهبردهای مورد تأکید این مکتب به‌ویژه راهبرد تأمین نیازهای اساسی، خدمات‌رسانی به آن‌ها را به‌عنوان یکی از اقشار محروم جامعه در شرایط کوچ غیرعملی می‌دانستند. راهبرد زیست‌محیطی نیز بر نقش عشایر در تخریب مراتع و تشدید فرسایش اراضی مرتعی تأکید نموده و اسکان آن‌ها را به‌عنوان راه‌چاره‌ای پیشنهاد می‌کند (توکلی، ۱۳۸۳: ۴۴۸). رهیافت «توسعه پایدار» نیز در زمینه توسعه و ساماندهی عشایر، بیانگر این مطلب است که شیوه تولید عشایری که دارای فرم‌بندی اجتماعی خاص خود است، نباید به‌سادگی و بدون ارتباط با فرم اجتماعی، بومی - محلی آن دست‌کاری شود. در این رویکرد، جامعه عشایری به‌رغم نیاز به توسعه و آگاهی و دانش، نباید به معنای اسکان، روستانشین کردن و یا شهرنشین کردن آنان تفسیر شود. توسعه و ساماندهی عشایر باید متضمن چند نکته باشد که عبارت‌اند از ملاحظات اکولوژیکی، ملاحظات دانش محلی، ملاحظات نهادی، ملاحظات اجتماعی و مشارکتی، ملاحظات جنسیتی ملاحظات اقتصادی و دست‌کاری نکردن شیوه تولید عشایری (محمدپور و احمدی، ۱۳۸۴: ۳۰۱). انطباق زمانی این رویکرد در ایران از برنامه‌های سوم و چهارم توسعه شروع و تداوم‌یافته است (رضایی، ۱۳۹۱: ۱۲).

در این راستا، شهرستان نیکشهر در استان سیستان و بلوچستان به عنوان یکی از مناطق کوچ‌نشین کشور، جمعیت عشایری آن بر اساس آخرین سرشماری عشایری، بیش از ۲۵ هزار خانوار می‌باشد که در راستای توسعه جوامع عشایری آن، یکی از عمده راهکارهای عملیاتی در سطح منطقه، یکجانشینی و اسکان عشایر کوچ‌رو و ایجاد کانون‌های توسعه عشایری بوده که نمود آن، ۲۵ کانون اسکان در پهنه جغرافیایی شهرستان است (اداره کل امور عشایر استان سیستان و بلوچستان، ۱۴۰۲). بر این اساس، آثار اقتصادی یکجانشینی عشایر نیکشهر بسیار با اهمیت است، در واقع با توجه به اینکه هر برنامه هم به لحاظ ابعاد نرم افزاری و هم در مراحل اجرا از کم و کاستی‌هایی برخوردار است، با ارزیابی پیامدهای گوناگون آن بر اجتماع هدف، می‌توان سوءگیری ثمربخشی را در ادامه فرایند ایجاد نمود، و با تکوین و گسترش شیوه‌های نوین زیرساخت‌های اقتصادی در جامعه از گسیختگی و ناموزونی اقتصادی جلوگیری و شاخص‌های توسعه پایدار را در مورد کل جامعه عشایر مذکور تحقق بخشد. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر در قلمرو کوچ‌نشینان نیکشهر است. بر این اساس تحقیق حاضر به دنبال بررسی و کنکاش سؤال اصلی ذیل است:

- تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر شهرستان نیکشهر به چه میزان است؟

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از حیث روش تحقیق به صورت کمی و از لحاظ روش گردآوری اطلاعات، توصیفی و تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات در بخش نظری از روش اسنادی و در بخش میدانی از روش پیمایشی مبتنی بر مصاحبه و پرسشنامه بهره گرفته شده است. این تحقیق به دنبال تحلیل تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر شهرستان نیکشهر می‌باشد، در این راستا داده‌های اولیه از طریق نمونه-گیری خانوار، روش‌های مبتنی بر مصاحبه‌های میدانی جمع‌آوری شده است. برای تولید داده‌های مورد نیاز از منابع اولیه، از رویکردهای روش-شناختی میدانی استفاده شد. این روش شامل تکمیل پرسشنامه ساختار یافته از واحدهای تحلیل جوامع عشایر، مشاهده محدود مورد مطالعه است. تکمیل پرسشنامه نیز به دو شیوه انجام شد: الف) تکمیل پرسشنامه توأم با مصاحبه، معمولاً این نوع استفاده از پرسشنامه درباره خانوارهایی به کار گرفته شد که سطح سواد آنها نسبتاً پایین بوده، ب) تکمیل پرسشنامه بدون مصاحبه، در این شیوه پرسشنامه را پاسخگو خود شخصا تکمیل و پرشگر تنها بر فرایند تکمیل پرسشنامه نظارت کرد. برای افزایش اعتبار شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش، پرسشنامه‌های تهیه شده در اختیار تعدادی از اساتید متخصص قرار داده شده تا مطالعه نموده و نظر خود را بیان نمایند. در این پژوهش ضریب آلفای کرونباخ از بسته نرم-افزاری SPSS محاسبه گردید. دامنه آلفای کرونباخ در پرسشنامه مطرح شده، با مقدار ۰/۸۷، گویای پایایی قابل قبول پرسشنامه است. جامعه آماری در پژوهش حاضر، عشایر ساکن در شهرستان نیکشهر است که بر اساس نمونه‌گیری در دسترس، تعداد ۱۳۰ نفر در دو بخش (اسکان یافته و اسکان نیافته)، تعیین شد. در نهایت به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های تعقیبی (Post Hoc)، و (Tukey HSD)، استفاده شد.

جدول ۱. شاخص و گویه‌های تحقیق

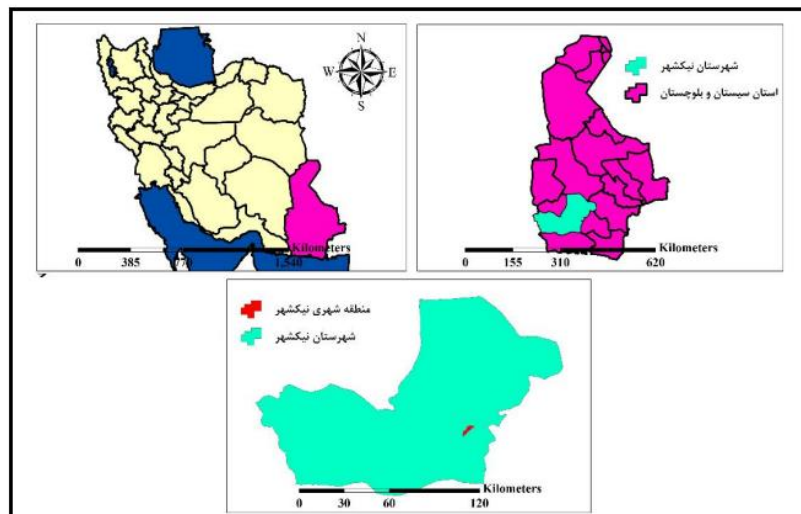
شاخص	گویه	مقیاس
درآمد	اشتغال افراد	ترتیبی
	درآمد خانوار	ترتیبی
	تولید صنایع دستی	ترتیبی
	تولید بند	ترتیبی
	تولید لبنیات	ترتیبی
	تولید پروتئین	ترتیبی
	تولید لبنیات	ترتیبی
	فروش پروتئین	ترتیبی
	پس انداز	ترتیبی
	گرایش به دامداری	ترتیبی
مالکیت زمین زراعی	ترتیبی	

ترتیبی	مالکیت زمین مسکونی	
ترتیبی	درآمد کشاورزی	
ترتیبی	فروش گیاهان دارویی	
ترتیبی	هزینه تحصیل فرزندان	هزینه
ترتیبی	هزینه درمان افراد	
ترتیبی	هزینه درمانی دام	
ترتیبی	هزینه امکانات رفاهی	
ترتیبی	هزینه مسکن	
ترتیبی	هزینه خرید مواد غذایی	
ترتیبی	هزینه وسیله نقلیه سبک و سنگین	
ترتیبی	ماشین آلات کشاورزی	
ترتیبی	فعالیت صنعتی	

منبع: فرجی و همکاران، ۱۳۹۴، نوروزی و محمودیان، ۱۳۹۴

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهرستان نیکشهر در عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۱۳ دقیقه شمالی و در طول جغرافیایی ۶۰ درجه و ۱۲ دقیقه شرقی و در بخش جنوبی استان سیستان و بلوچستان واقع شده است. عشایر منطقه نیکشهر ۱۰ درصد از جمعیت ۲۳۰ هزار نفری شهرستان را تشکیل می‌دهند. این جامعه آماری نیز با در اختیار داشتن ۲۵ درصد دام سبک و سنگین بخش زیادی از گوشت مورد نیاز مردم منطقه را تامین می‌کند. عشایر این منطقه در تعداد ۶ کانون ساماندهی شده‌اند و بیش از ۲۴۰ نفر از آنها به شغل کشاورزی مشغول هستند. طوایف شهرستان نیکشهر شامل: رئیسی، بلوچ، چاکرزی، سردازهی، بلیده‌ای، شهنویی، کدخدایی، ویدادزهی و هوتی می‌باشد (رئیس‌الذاکرین، ۱۳۷۰).

شکل ۲. نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

بررسی نتایج بدست آمده از ویژگی‌های فردی پاسخگویان نشان داد که ۶۷/۶ درصد آنها اسکان یافته و ۳۲/۷ درصد کوچ‌رو هستند. بررسی سن پاسخگویان نیز نشان داد که میانگین سنی آنها ۵۸ سال است، و کمترین سن پاسخگو ۲۵ سال و بالاترین نیز ۸۰ سال بود. در بررسی میزان تحصیلات عشایر نیز نتایج نشان داد که ۶۵/۶ درصد بی‌سواد و ۳۴/۴ درصد در حد خواندن و نوشتن هستند، که نشان از سطح پایین

تحصیلات در عشایر را دارد. در بررسی پاسخگویان اسکان یافته نیز نتایج نشان داد که به طور متوسط ۱۱ سال است که به صورت کانون‌هایی اسکان یافته‌اند. بررسی تعداد اعضای خانواده نیز پاسخگویان نشان داد که بعد خانوار در آنها ۱۱ نفر است، که حداقل ۵ نفر و حداکثر ۲۰ نفر است، که بیشترین فراوانی در طبقه ۵ تا ۱۰ نفر قرار دارد. شغل اصلی ۴۱/۱ درصد پاسخگویان کشاورز، ۳۵ درصد دامدار و ۲۴/۱۵ درصد کارگر هستند.

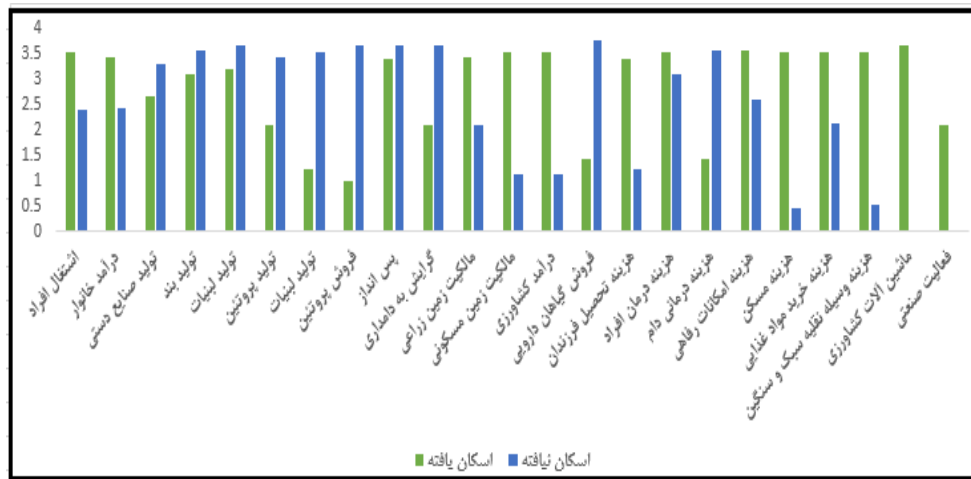
یافته‌های تحلیلی

به منظور مقایسه تطبیقی تحولات اقتصادی در گروه‌های اسکان‌یافته و اسکان‌نیافته در شهرستان نیکشهر، از آزمون تی گروه‌های هم بسته استفاده شد، نتایج به شرح جدول (۲)، است.

جدول ۲. مقایسه تطبیقی تحولات اقتصادی عشایر اسکان یافته و اسکان نیافته شهرستان نیکشهر

مقدار p	مقدار t	اختلاف میانگین	میانگین تحولات اقتصادی		گویه
			اسکان یافته	اسکان نیافته	
۰/۰۰۱	۹/۳۳	۱/۱۵	۲/۴۰	۳/۵۵	اشتغال افراد
۰/۰۰۱	۸/۴۱	۰/۹۹	۲/۴۴	۳/۴۳	درآمد خانوار
۰/۰۰۱	۸/۳۳	۰/۶۵	۳/۳۱	۲/۶۶	تولید صنایع دستی
۰/۰۰۱	۸/۲۲	۰/۴۵	۳/۵۶	۳/۱۱	تولید بند
۰/۰۰۱	۸/۴۴	۰/۴۵	۳/۶۶	۳/۲۱	تولید لبنیات
۰/۰۰۱	۷/۳۳	۱/۳۴	۳/۴۵	۲/۱۱	تولید پروتئین
۰/۰۰۱	۷/۵۶	۲/۳۳	۳/۵۵	۱/۲۲	تولید لبنیات
۰/۰۰۱	۷/۱۲	۲/۶۶	۳/۶۶	۱/۰۰	فروش پروتئین
۰/۰۰۱	۷/۴۱	۰/۲۵	۳/۶۶	۳/۴۱	پس انداز
۰/۰۰۱	۹/۷۸	۱/۵۵	۳/۶۶	۲/۱۱	گرایش به دامداری
۰/۰۰۱	۸/۵۵	۰/۳۳	۲/۱۱	۳/۴۴	مالکیت زمین زراعی
۰/۰۰۱	۷/۲۲	۲/۴۴	۱/۱۱	۳/۵۵	مالکیت زمین مسکونی
۰/۰۰۱	۸/۸۸	۲/۴۴	۱/۱۱	۳/۵۵	درآمد کشاورزی
۰/۰۰۱	۷/۲۲	۲/۳۵	۳/۷۸	۱/۴۳	فروش گیاهان دارویی
۰/۰۰۱	۸/۲۲	۲/۱۹	۱/۲۲	۳/۴۱	هزینه تحصیل فرزندان
۰/۰۰۱	۸/۶۹	۰/۴۴	۳/۱۱	۳/۵۵	هزینه درمان افراد
۰/۰۰۰	۸/۶۲	۲/۱۲	۳/۵۶	۱/۴۴	هزینه درمانی دام
۰/۰۰۱	۸/۶۶	۰/۹۵	۲/۶۱	۳/۵۶	هزینه امکانات رفاهی
۰/۰۰۱	۹/۶۶	۳/۱	۰/۴۴	۳/۵۴	هزینه مسکن
۰/۰۰۱	۸/۷۷	۱/۴۲	۲/۱۳	۳/۵۵	هزینه خرید مواد غذایی
۰/۰۰۱	۹/۱۱	۳/۰۴	۰/۵۱	۳/۵۵	هزینه وسیله نقلیه سبک و سنگین
۰/۰۰۱	۱۰/۱۴	۳/۶۷	۰	۳/۶۷	ماشین آلات کشاورزی
۰/۰۰۱	۱۰/۱۱	۲/۱۱	۰	۲/۱۱	فعالیت صنعتی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

شکل ۳. مقایسه تطبیقی تحولات اقتصادی عشایر اسکان یافته و اسکان نیافته، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

جدول ۳. مقایسه تطبیقی تحولات اقتصادی عشایر در بین خانوارهای اسکان یافته و اسکان نیافته

متغیر	میانگین تحولات اقتصادی		اختلاف میانگین	مقدار t	مقدار p
	اسکان یافته	اسکان نیافته			
تحولات اقتصادی	۳/۸۹	۱/۲۲	۲/۶۷	۱۴/۶۶	۰/۰۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

مطابق نتایج به دست آمده در جدول (۲)، میانگین گویه‌های اقتصادی: (تولید صنایع دستی، تولید بند، تولید لبنیات، تولید پروتئین، فروش پروتئین، گرایش به دامداری، فروش گیاهان دارویی، هزینه درمانی دام) در گروه اسکان یافته عشایر نسبت به گروه اسکان نیافته عشایر بسیار کمتر است، و در گویه‌های (اشتغال افراد، درآمد خانوار، پس انداز، مالکیت زمین زراعی و مسکن، درآمد کشاورزی، هزینه تحصیل فرزندان، هزینه درمانی افراد، هزینه امکانات راهی، هزینه مسکن، هزینه خرید مواد غذایی، هزینه وسیله نقلیه سبک و سنگین، ماشین‌آلات کشاورزی و در نهایت فعالیت صنعتی)، میانگین‌شان در گروه‌های اسکان یافته بیشتر از گروه‌های اسکان نیافته است. همچنین همانطور که در جدول (۳)، ملاحظه می‌گردد، تحولات اقتصادی در بین خانوارهای اسکان یافته بیشتر از خانوارهای اسکان نیافته است.

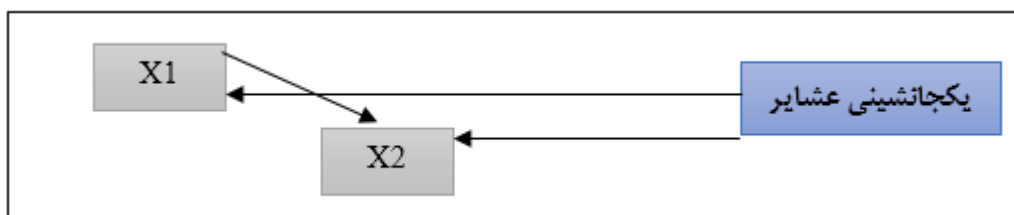
در ادامه نیز به منظور مطالعه عمیق‌تر جهت تاثیر یکجانشینی در تحولات اقتصادی عشایر نیکشهر از آزمون‌های رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده گردیده شد. در جدول (۴)، تحلیل رگرسیون، متغیر یکجانشینی به عنوان متغیر مستقل و شاخص‌های اقتصادی (هزینه و درآمد) به عنوان متغیر وابسته به شیوه گام به گام وارد تحلیل شدند، می‌توان بیان داشت که بر اساس ضریب تعیین تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیر مستقل تبیین می‌شود. این وضعیت نشان می‌دهد که یکجانشینی در افزایش تحولات اقتصادی در بین عشایر نیکشهر تاثیر زیادی دارد.

جدول ۴. ضرایب شاخص‌های اقتصادی در تبیین واریانس متغیر یکجانشینی

شاخص	علامت اختصاری	مولفه مستقل	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ²)	ضریب تعیین تعدیل شده (R2Adj)	B	Beta	t	P	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	مجموع اثرات
درآمد	X1	یکجانشینی	۰/۵۵۶	۰/۵۴۴	۰/۵۵۱	۱/۴۴۳	۰/۵۶۷	۱۶/۵۴۲	۰/۰۰۰	۰/۰۵۹	۰/۱۳۴	۰/۱۹۳
هزینه	X2		۰/۵۳۳	۰/۵۳۶	۰/۵۲۳	۱/۴۴۷	۰/۵۵۱	۱۶/۴۴۳	۰/۰۰۰	۰/۰۵۵	۰/۱۱۱	۰/۱۶۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

مطابق جدول (۴)، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون و رابطه مثبت بین یکجانشینی و تحولات اقتصادی در شاخص‌های (درآمد و هزینه)، به منظور شناسایی نقش یکجانشینی در هر یک از شاخص‌های اقتصادی به شناسایی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیر مستقل بر متغیر وابسته پرداخته شده است. تمامی شاخص‌های اقتصادی، در سطح $p=0/000$ (۹۹ درصد اطمینان) درصد رابطه مستقیم و غیرمستقیم با یکجانشینی دارند. همانطور که در جدول (۴) ملاحظه می‌گردد، شاخص درآمد با مقدار اثر مستقیم $0/059$ و اثر غیرمستقیم $0/134$ ، بیشترین میزان تاثیر را از یکجانشینی به خود اختصاص داده است. همچنین مطابق شکل (۴)، شاخص درآمد نیز به طور غیرمستقیم به شاخص هزینه تاثیر دارد.

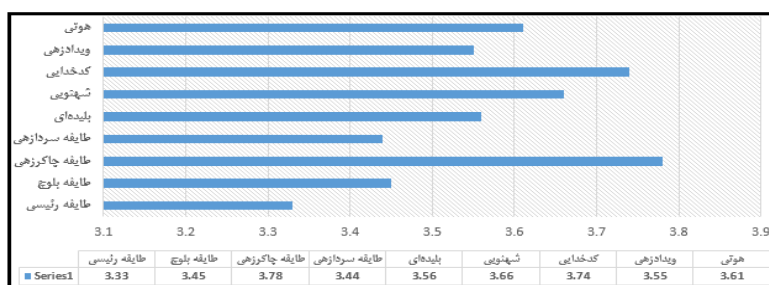
شکل ۴. مدل اثرات علی یکجانشینی عشایر در شاخص‌های اقتصادی، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

در ادامه نیز به منظور بررسی وضعیت تطبیقی میزان یکجانشینی در تحولات اقتصادی هر یک از طوایف شهرستان نیکشهر، از آزمون‌های تعقیبی (Post Hoc) و (Tukey HSD)، استفاده شد. در این زمینه هر یک از تحولات اقتصادی با توجه به سطح معناداری و میانگین‌های به دست آمده، در سه تاثیر کم (طبقه اول)، تاثیر متوسط (طبقه دوم)، و تاثیر زیاد (طبقه سوم)، دسته‌بندی شدند. نتایج به شرح جدول (۵) است.

جدول ۵. وضعیت تحولات اقتصادی در بین طوایف عشایر نیکشهر پس از یکجانشینی

ردیف	نام عشایر	میزان تحولات در شاخص هزینه و درآمد در بین عشایر	طبقه اول	طبقه دوم	طبقه سوم
۱	طایفه رئیسی		-	-	۳/۳۳
۲	طایفه بلوچ		-	-	۳/۴۵
۳	طایفه چاکرزی		-	-	۳/۷۸
۴	طایفه سردارزی	زیاد	-	-	۳/۴۴
۵	بلیده‌ای		-	-	۳/۵۶
۶	شهنویی		-	-	۳/۶۶
۷	کدخدایی		-	-	۳/۷۴
۸	ویدادزهی		-	-	۳/۵۵
۹	هوتی		-	-	۳/۶۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

شکل ۵. وضعیت تحولات اقتصادی در بین طوایف عشایر نیکشهر پس از یکجانشینی، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

مطابق جدول (۵) و شکل (۵)، میزان تحولات شاخص‌های هزینه و درآمد در بین عشایر مطرح شده زیاد است و از بین عشایر نیکشهر، در شاخص‌های هزینه و درآمد به ترتیب: طایفه چاکرزه‌ی با مقدار میانگین ۳/۷۸، طایفه کدخدایی با مقدار میانگین ۳/۷۴، طایفه شه‌نویی با مقدار ۳/۶۶، هوتی با مقدار ۳/۶۱، بلیده‌ای با مقدار ۳/۵۶، ویدادزه‌ی با مقدار ۳/۵۵، بلوچ با مقدار ۳/۴۵، سردازه‌ی با مقدار ۳/۴۴، رئیسی با مقدار ۳/۳۳، بیشترین و کمترین مقدار تحولات را به خود اختصاص داده‌اند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تحولات اقتصادی یکجانشینی عشایر (مورد مطالعه: شهرستان نیکشهر) صورت گرفته است. امروزه رویکردها به سمتی گرایش یافته که زندگی عشایری دیگر نمی‌تواند با شرایط قرون گذشته تداوم یابد. اندیشه‌های نوسازی، رفع نیازهای اساسی و توسعه پایدار و همچنین معیشت پایدار نیز به مرور بر این ادعا تاکید دارند. بدین ترتیب تدابیر لازم برای زندگی مطلوب‌تر آنان باید اتخاذ گردد. در این میان، سیاست اسکان به عنوان بهترین راه حل است که می‌تواند نیازها و ضرورت‌ها را مورد توجه قرار دهد، مطرح شد. با این وجود، بررسی و مطالعه تحولات اقتصادی یکجانشینی در دو گروه اسکان یافته و اسکان نیافته جهت توسعه اقتصادی در این سیاست‌ها ضرورت دارد. بنابراین در این پژوهش که از نوع پژوهش‌های توصیفی و تحلیلی و با رویکرد پیمایشی در سطح شهرستان نیکشهر بوده است، به این مهم پرداخته شد.

در این راستا، نتایج نشان داد، با یکجانشینی عشایر شهرستان نیکشهر، میانگین گویه‌های اقتصادی: (تولید صنایع دستی، تولید بند، تولید لبنیات، تولید پروتئین، فروش پروتئین، گرایش به دامداری، فروش گیاهان دارویی، هزینه درمانی دام) در گروه اسکان یافته عشایر نسبت به گروه اسکان نیافته عشایر بسیار کمتر است، و در گویه‌های (اشتغال افراد، درآمد خانوار، پس انداز، مالکیت زمین زراعی و مسکن، درآمد کشاورزی، هزینه تحصیل فرزندان، هزینه درمانی افراد، هزینه امکانات رفاهی، هزینه مسکن، هزینه خرید مواد غذایی، هزینه وسیله نقلیه سبک و سنگین، ماشین‌آلات کشاورزی و در نهایت فعالیت صنعتی)، میانگین‌شان در گروه‌های اسکان یافته بیشتر از گروه‌های اسکان نیافته است. همچنین از بین شاخص‌های اقتصادی، درآمد بیشترین اثر مستقیم را از یکجانشینی به خود اختصاص داده است، و از بین طایفه‌های شهرستان نیکشهر در شاخص‌های هزینه و درآمد به ترتیب: طایفه چاکرزه‌ی با مقدار میانگین ۳/۷۸، طایفه کدخدایی با مقدار میانگین ۳/۷۴، طایفه شه‌نویی با مقدار ۳/۶۶، هوتی با مقدار ۳/۶۱، بلیده‌ای با مقدار ۳/۵۶، ویدادزه‌ی با مقدار ۳/۵۵، بلوچ با مقدار ۳/۴۵، سردازه‌ی با مقدار ۳/۴۴، رئیسی با مقدار ۳/۳۳، بیشترین و کمترین مقدار تحولات را در رابطه با یکجانشینی به خود اختصاص داده‌اند.

بر اساس نتایج به دست آمده مشخص شد، وضعیت اقتصادی خانوارهای اسکان یافته با اسکان نیافته بسیار متفاوت است، و تحولات اقتصادی زیادی برای خانوارهای اسکان یافته ایجاد شده است، به طوری که بسیاری از افرادی که قبل از اسکان در تولید پروتئین، بند، صنایع دستی و ... در زمان کوچ‌نشینی مشغول به فعالیت بودند پس از یکجانشینی به شغل کشاورزی و کارگری و تجارت در بخش صنعت روی آورده‌اند. در خانوارهای اسکان یافته دام سنگین وجود ندارد، بر این اساس درآمد در بخش دام کاهش یافته است، ولی در بخش کشاورزی به دلیل مالکیت در زمین‌های زراعی، درآمدشان در بخش کشاورزی افزایش یافته است، ولی به دلیل خشکسالی‌های پی در پی در این منطقه درآمد حاصل از این فعالیت چندان مطلوب نیست و بسیاری از خانوارها معتقدند که درآمد حاصل از این بخش در حد تامین هزینه روزانه است و برای آنها شغل ثابتی محسوب نمی‌شود. از سوی دیگر، هزینه‌های بخش حمل و نقل سبک و سنگین و هزینه‌های درمانی و تحصیلات فرزندان افزایش یافته است. بنابراین، نقش اسکان و یکجانشینی در افزایش هزینه‌ها بسیار زیاد است. در مجموع، تحولات اقتصادی به دلایلی نظیر افزایش دسترسی به مواد غذایی متنوع، افزایش تنوع اشتغال مثبت ارزیابی شده است.

منابع

- اداره کل امور عشایر استان سیستان و بلوچستان، (۱۴۰۲)، امور عشایری سیستان و بلوچستان.
- امیرانتخابی، شهرام. اقبالی، زیبا، (۱۴۰۰)، تحلیل سطوح توسعه یافتگی سکونتگاه‌های روستایی با منشاء عشایر کوچنده (مطالعه موردی: شهرستان گرمی)، نشریه علمی مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان، (۲)، ۱۱-۲۰.
- بیگم تقوی، زهرا، رهبری منش، کمال، ارمغان، مریم، (۱۳۹۹)، تبیین اثرگذاری تحولات اقتصادی بر فضاهای معیشتی (کشاورزی و دامداری) مسکن روستایی قزوین. مسکن و محیط روستا، ۳۹(۱۷۲)، ۳-۱۶.

- توکلی، جعفر، (۱۳۸۳)، مروری بر نظریات و تجارب موجود در زمینه اسکان عشایر، مجموعه مقالات همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران، سازمان امور عشایر ایران، تهران.
- حاجتی، مهدی، (۱۳۷۴)، بررسی آثار اقتصادی - اجتماعی رمه گردانی و اسکان در زندگی عشایر کوچنده کشور (مطالعه موردی: ایل ققایی فارس). *پایان نامه کارشناسی ارشد*، استاد راهنما: محند صادق مهدوی، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- خدروی غریب وند، حجت اله، طهماسبی، پژمان، قهساره اردستانی، الهام، بدری پور، حسین، اسدی، اسماعیل، (۱۴۰۱)، تغییرات جمعیتی و تحولات معیشتی بهره‌برداران مرتعی در ایران با تاکید بر قلمرو عشایری، بازفت، استان چهارمحال و بختیاری (بخش دوم). *مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ نشینان*، ۲(۱)، ۱-۱۲.
- رضایی، پژمان، (۱۳۹۱)، ارزیابی برنامه ساماندهی عشایر در کانون‌های توسعه، فصلنامه ذخایر انقلاب، شماره ۵۷، صص ۴۰-۹.
- رضایی، پژمان، (۱۳۹۸)، ارزیابی مکان‌یابی کانون‌های اسکان عشایر با استفاده از مدل تاپسیس: مطالعه موردی استان چهارمحال و بختیاری، *روستا و توسعه*، ۳(۳)، ۲۸-۱.
- ریاحی، وحید، احمدی، راشد، عزمی، آئیژ، (۱۳۹۲)، بررسی نقش طرح‌های اسکان در توسعه اقتصادی و اجتماعی عشایر، مطالعه موردی (کانون‌های اسکان استان کهگیلویه و بویراحمد)، *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۳(۲۸)، ۹۵-۱۱۲.
- رئیس‌الذکرین، غلامعلی، (۱۳۷۰)، *زادسروان سیستان: شرح منثور احوال طوایف سیستان*. نشر فرهنگ سیستان.
- سازمان امور عشایر ایران، (۱۳۸۵)، *روستاها و عشایر* در ایران. بخش توسعه، دفتر مطالعات جامع.
- شاطری، مفید، حجی‌پور، محمد، (۱۳۹۰)، اثرات اقتصادی - اجتماعی طرح‌های اسکان بر جوامع عشایری (مطالعه موردی: شهرک نازدشت سربیشه، استان خراسان جنوبی)، *جغرافیای انسانی*، ۳(۲)، ۱۷-۲۸.
- شاطری، مفید، صادقی، حجت‌الله، (۱۳۹۱)، واکاوی اثرات اقتصادی - اجتماعی اسکان خودجوش عشایر (مورد: عشایر بخش دهدز شهرستان ایذه استان خوزستان). *برنامه‌ریزی فضایی*، ۲(۲)، ۱۲۳-۱۳۳.
- شکور، علی، رضایی، محمدرضا، (۱۳۸۹)، بررسی و مقایسه الگوهای اقتصادی تولید در ایل قشقایی فیروزآباد و سنجش گرایش آنان به تغییر شیوه معیشت، *جغرافیای انسانی*، ۲(۲)، ۱۲۳-۱۳۳.
- شیری، اختر، تنهایی، حسین ابوالحسن، شیری، طهمورث، (۱۳۹۷)، اسکان عشایر و تغییر قشربندی اجتماعی در ایران عصر رضاشاه. *فصلنامه جغرافیا (برنامه-ریزی منطقه‌ای)*، ۸(۴)، ۱۹۵-۲۰۹.
- صالحی، اصغر، (۱۳۸۳)، بررسی تطبیقی طرح ساماندهی عشایر در دو کانون گل‌افشان و چشمه رحمان، گزارش نهایی طرح پژوهشی، مرکز تحقیقات کشاورزی استان اصفهان.
- صیادی، سید اسکندر، (۱۳۸۹)، بررسی مسایل اساسی کانون‌های اسکان عشایر و ارائه راهکارهای علمی و کاربردی (نمونه‌های مورد مطالعه: بکان، گل افشان و قراب)، *تحقیقات جغرافیایی*، ۲۵(۹۷)، ۱۳۹-۱۶۶.
- طهماسبی، سیامک، بدری، سیدعلی، رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۴)، روند تغییرات معیشتی - زیستی در زیست‌بوم‌های عشایری با رویکرد پایداری محیط (مطالعه موردی: زیست بوم طایفه فارسیمدان، استان فارس)، *جغرافیا و پایداری محیط*، ۵(۴)، ۶۵-۸۶.
- فرزاده، حسن، مهدوی، داوود، نظری، ام‌کلتوم، (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل آثار و پیامدهای اسکان عشایر بر تخریب مراتع. *سومین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی، تهران*.
- فرجی، محمد، دهداری، سمیه، صالحی ویسی، محمد، کاظمی، روح‌انگیز، (۱۳۹۴)، بررسی اثرات اقتصادی اسکان عشایر ایلشهر شهرستان دشتستان استان بوشهر. *مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا*، ۲(۵)، ۷۳-۸۲.
- کهیانی، صالح، کی باندی ناشلیل، معصومه، یارعلی، نبی‌اله، ابراهیمی، عطاله. خدروی غریب وند، حجت اله، (۱۴۰۱)، واکاوی و تحلیل مشخصه‌های اجتماعی - اقتصادی عشایر استان خوزستان، *نشریه علمی مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان*، ۲(۴)، ۴۱-۵۲.
- لطفعلی‌پور، محمدرضا، صابریان، علیرضا، (۱۳۸۲)، بررسی وضعیت اقتصادی - اجتماعی عشایر شیروان و ارائه راهکارهای مناسب ساماندهی به زندگی آنان، *تحقیقات جغرافیایی*، ۱۸(۶۶)، ۱۳۳-۱۵۲.
- محمدرضا، احمد و احمدی، نگار، (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر روش‌ها و سیاست‌های توسعه و ساماندهی عشایر کشور از دیدگاه توسعه انسانی، توسعه پایدار و انسان‌شناسی توسعه؛ ارائه یک مدل ترکیبی و کاربردی، *مجموعه مقالات همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران*. تهران.
- مقصودی، طهماسب، داودی، کوروش، (۱۴۰۱)، پیامدهای اسکان عشایر ایل بختیاری در استان خوزستان (مورد مطالعه: شهرک شهید قلی‌پور شوشتر)، *مطالعات ایلات و عشایر*، ۱۱(۳)، ۱۳۰-۱۴۴.
- مهدوی، مسعود، رضایی، پژمان، قدیری معصوم، مجتبی، (۱۳۸۶)، روستاهای برآمده از اسکان عشایر و چالش‌های آن، *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۰(۱)، ۶۱-۴۱.

میر فردی، اصغر وامان‌اللهی بهاروند، سکندر، (۱۳۸۳)، فرایند نوسازی و دگرگونی در ساخت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایلات مطالعه موردی: ایلات ممسنی (۱۳۰۰-۱۳۷۸)، مجموعه مقالات همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران، تهران.

نوروزی، اصغر، محمودیان، فرزاد، (۱۳۹۴)، بررسی تطبیقی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر اسکان‌یافته و اسکان نیافته (مطالعه موردی: شهرستان کوه‌رنگ)، برنامه‌ریزی فضایی، (۴) ۵، ۱۷-۳۸.

یاسوری، مجید، (۱۳۹۱)، عشایر و مسائل برنامه‌ریزی آن در ایران، چاپ اول. نشر وارسته.

Potts, D. T. (2014) *Nomadism in Iran: From Antiquity to the Modern Era*, Oxford University Press.

Larsen, K. (2003), *Sedentarization of nomadic people: the case of the Hawawir in Um Jawasir Northern Sudan*. Dry Lands Coordination Group, Report No24.

Vassa, S. (2001), "Sedentarization of pastoral nomads. Available on: <http://www.vassa.net/saloni/nomad's.htm>.

Jarmila, P. (2011). *Sedentarisation of Tibetan nomads in China: Implementation of the nomadic settlement project in the Tibetan Amdo area; Qinghai and Sichuan provinces*. *Pastoralism: Research, Policy and Practice*, 1 (4), 1-11.